

1. Biblijsko–hagiografski kontekst

Neke su teme hrvatskim književnicima tijekom stoljeća doista bile atraktivne, pa su im se češće vraćali, iznova ih obrađivali, prilagođavali osobnom umijeću, vladajućoj književnoj modi i posebnim potrebama koje su se pred literarni tekst nerijetko postavljale. Kao i u drugim nacionalnim tradicijama, i u hrvatskoj književnosti javljaju se tematsko–motivski grozdovi koje čine djela pisana na istu temu u različitim razdobljima. Dobar je primjer, recimo, iznimno popularna priča o svetom Bernardu i njegovu snu o prepirci duše i tijela, a o čemu svjedoče brojne obrade. Osobito su, međutim, stari hrvatski pisci voljeli pripovijedati o nekim biblijskim osobama i osobama iz hagiografske tradicije, o svetim ljudima koji su uvijek služili kao primjer uzorita kršćanskoga života.

Najpoznatiji je, dakako, primjer betulijske svete Judite. Istoimeni je biblijsko–vergilijski ep Marka Marulića s pravom dobio poseban status, a njegov autor oznaku »oca hrvatske književnosti«. Godina 1501. izuzetna je književna godina. Jer, »*Judita* je u pravi čas razriješila dvojbu naših pjesnika na humanističko–renesansnom međašu, iznijevši u sebi teret skoka iz poezije na odnjegovanom mediju obrazovanih slojeva i biranih staleža s posvećenom milenijskom tradicijom i nadnacionalnom komunikacijom, s gotovim

instrumentarijem i strukturama, u književnost na 'vulgarnom' jeziku, ugroženom sa svih strana, politički i državno nezaštićenom. Unutar svojeg opusa, ponajviše po tom spjevu, Marulić je dostigao kreativnu spregu latinskoga i hrvatskog književnika, spregu vrsne humanističke naobrazbe i domaće tradicije, kozmopolitizma i narodnosnog instinkta, što se najtankoćutnije izražava u jeziku«.¹

Herojskim Juditinim činima, međutim, bavljali su se i anonimni i poznati hrvatski književnici i prije i poslije Marulića. Priča o spašavanju Betulije, recimo, unošena je u glagoljske brevijare.² Sačuvao nam se također i ostatak prikazanja *Tragedija od Judite* Ive Roše iz Vrbnika³, a u fragmentima poznajemo i dramski sastavak Ignjata Đurđevića pod naslovom *Početak tragedije imenovane Judita*.⁴ U dramskoj formi došao je do nas i sedamnaestostoljetni zadarski tekst o Juditi⁵, a s početka 18. stoljeća potječe prijevod Antuna Gleđa *Oslobođenje Betulije*.⁶ Korpusu treba pribrojiti i *Slavonsku Juditu*⁷ koju su brodski đaci igrali oko 1770. godine. Konačno, životnost Juditina lika potvrđuje i suvremena dramska adaptacija Tonka Maroevića.⁸

Još je nekoliko svetaca osobito inspiriralo hrvatske književnike. Riječ je o biblijskoj Suzani, o kojoj su pjevali Marko Marulić, Mavro Vetranović Čavčić, a sačuvao se i jedan hvarski rukopis, prijevod s talijanskoga, na istu temu.⁹ Tu je, zatim, sveta Marija Egipcanka čiji životopis nalazimo već u kodeksu iz 11. stoljeća.¹⁰ Poslije, srest ćemo priču o velikoj bludnici, a potom pokajnici i u Ivančićevu zborniku¹¹, *Životu nekoliko izabranih divic* (1606.) Fausta Vrančića¹², *Dubrovačkom legendariju*¹³ (17. st.), *Cvetu sveteh* Hilariona Gašparotija (I–IV, 1750., 1754., 1758., 1760.). Religiozni epilij Nikole Marčija *Život i pokora svete Marije Egipkinje* bit će objelodanjen 1791. godine.¹⁴

Proznih i pjesničkih sastavaka o svetištu Katarini u hrvatskoj književnoj tradiciji nalazimo doista mnogo, nalazimo ih u različitim stoljećima, budući da »sveta Katarina spada među najomiljenije svete Katoličke crkve«.¹⁵ Iz 15. stoljeća potječe *Život svete Katarine* pisan latinicom i namijenjen »pobožnoj službi koludrica manastira zadarskoga sv. Katarine.«¹⁶ Iz istoga je stoljeća i verzificirana legenda u *Korčulanskoj pjesmarici*.¹⁷ U Lucićevo *Vartlu* susreće se prozna obrada kojoj je autor, kako stoji u naslovu, Petar Koriolanović, odnosno Petar Cipiko.¹⁸ U 17. stoljeću o sv. Katarini pisali su Faust Vrančić, Franjo Glavinčić¹⁹ i Bartul Kašić²⁰, a pjesma o njoj uvrštena je u *Budljansku pjesmaricu*.

U 18. stoljeću također se pjevalo o toj svetici. Pjevali su o njoj Matija Divković²¹, Tomo Babić²², Matija Kraljić²³, Antun Josip Knezović²⁴, Hilarion Gašparoti²⁵ i Đuro Rapić.²⁶ U 20. stoljeću u opsežnom je spjevu sv. Katarinu opjevao Niko Batistić.²⁷

Životi i čini svetica općenito su više inspirirali hrvatske književnike, no što bi to bio slučaj sa svecima. Pa ipak, sudbina Josipa prekrasnoga krši to pravilo, budući da je biblijska priča iz I. Mojsijeve knjige doživjela zavidan broj obrada u staroj hrvatskoj književnosti. Prozne njezine varijante srećemo u glagoljskom *Brevijaru Vida Omišljanina* (1396.), *Oksfordskom zborniku* iz 15. stoljeća²⁸ i *Libru od mnozijekh razloga* (1520.).²⁹ U dramsku formu priču je prenio Mavro Vetranović Čavčić³⁰ (*Počinjne prikazanje po način od komedije kako bratja prodšahe Jozefa*³¹) četrdesetih godina 16. stoljeća.³² U zborniku iz druge polovice 17. stoljeća također se nalazi jedna varijanta priče o Josipu pod naslovom *Skazanje od Osiba sina Jakova patrijarke*.³³ Iz 18. stoljeća potječu četiri obrade: Petra Vuletića (*Osip pravedni*, 1706.)³⁴, Timoteja Gleđa (*Jozef spoznani*, 1756.)³⁵, Lukrecije Bogašinić (*Očitovanje Jozefa pravednoga, sina patrijarke Jakoba*, 1770.)³⁶ i Aleksandra Tomikovića³⁷. Čevapovićeva verzija biblijske priče tiskana je početkom 19. stoljeća, točnije 1820. godine.

O sudbinama pustinjaka Ivana Zlatoustoga³⁸, svetoga Pavla Pustinjaka³⁹, svetoga Aleksija⁴⁰ i svetoga Eustakija također se pripovijedalo u našoj književnosti, i u prozi i u stihu. Odlomak legende o rimskom vojskovođi Placidu koji se nakon mističnog iskustva pokrštava sačuvao se u *Pazinskim glagoljskim fragmentima* iz 14. stoljeća⁴¹, a kratke, ali potpune verzije nalazimo u knjigama *Cvit svetih*⁴² Franje Glavinića i *Cvet sveteh*⁴³ Hilariona Gašparotija. Već potkraj 18. stoljeća (1795.) Slavonac Antun Josip Turković opjevat će Eustakijevu sudbinu, i to u opsežnom hagiografskom spjevu u dvije knjige pod nazivom *Život svetoga Eustakije*.

Osim, naravno, činjenice da su se hrvatski pisci rado vraćali biblijskoj i hagiografskoj tradiciji i iz nje uzimali živote nekih svetica i svetaca kao predmet svojih proznih i stihovanih sastavaka, potrebno je istaknuti još jednu zanimljivost. Naime, odabrani junaci iz kršćanske tradicije redovito su bili opjevani, barem jedanput, u dužoj epskoj formi, neovisno je li riječ o epu, spjevu ili epiliju. Ta nam činjenica, mislim, dobro svjedoči najmanje troje. Prvo, duža epska djela u stihu zauzimala su u staroj hrvatskoj književnosti visoko mjesto među drugim

epskim žanrovima, što je i razumljivo, budući da je ep u zapadnoeuropskim književnostima od humanizma i renesanse visokohijerarhizirani žanr. Drugo, epska obrada prepoznatljive fabule predstavljala je neku vrstu autorske pjesničke potvrde, legitimiranje spisateljskih mogućnosti. Treće, velik broj narativnih tekstova u stihu potvrđuje i to da je takva forma pripovijedanja očigledno bila dobro čitateljski prihvaćena, tj. da su se verzificiranom naracijom lakše postizali različiti religiozno–didaktični ciljevi koji su, kada su u pitanju tekstovi ovdje pobrojani, nesumnjivo veoma važni.

U navedenu biblijsko–hagiografsku skupinu tekstova uklapa se i spjev o Olivi, djelo stoljećima neobično popularno, a o čemu najizravnije svjedoče brojna izdanja.

2. Hrvatske Olive

Skupini tiskanih tekstova koje ovdje nazivam *hrvatske Olive* prvi je, koliko mi je poznato, sustavniju pozornost poklonio Pavle Popović pišući studiju *Pripovetka o devojci bez ruku*.⁴⁴ Njegov je interes, međutim, bio širega opsega, njega su zanimale različite verzije i podrijetlo onih djela koja općenito okupljamo nazivom »nesretna i progonjena djevojka«⁴⁵, kako onih usmenih tako i onih pisanih. On je tekstove razvrstavao u skupine prema njihovoj tematsko–motivskoj srodnosti, pa je hrvatski spjev o Olivi odredio kao prvi tip pisane književnosti isključivo na temelju sadržaja, tj. činjenice da u tom spjevu Oliva sama sebi siječe ruke i predaje ih ocu, rimskom caru Julijanu. Pozitivno je u Popovićevoj studiji to što je on, s određenim nedostacima, doduše, popisao izdanja hrvatskoga spjeva i što je uočio da se naš spjev o Olivi oslanja na talijanski spjev o istoimenoj svetici. Ono, međutim, što u njegovu radu ne zadovoljava jest to da Popović nije, prvo, sâm vidio tiskana izdanja, već se oslanjao na posredne izvore, Šafarika ili Kukuljevića, na primjer. Drugo, on nije poznao hrvatske rukopisne tekstove koji pripovijedaju o Olivi. I treće, upravo je on »kanonizirao« Kristofora Ivanovića kao pisca spjeva, ponovno se oslanjajući na obavijesti iz »druge ruke«, a što će se poslije, uz neke iznimke⁴⁶, još dugo preuzimati.⁴⁷ Tako, recimo, još i danas spjev o Olivi u katalozima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu treba tražiti pod Ivanovićevim imenom, a netko je čak rukom u izdanje iz 1702. godine upisao »Krsto Ivanović iz Kotora«.

Nakon Šimčika, i Tomo Matić⁴⁸ je osporavao takvu atribuciju, a korigirao je i ostale netočnosti iz Popovićeve studije. Definitivno je, međutim, dvojbu razriješio Dušan Berić. On je, naime, upozorio da navodi iz Kavanjinova *Bogatstva i uboštva* ne mogu služiti kao dokaz upravo Ivanovićeve autorstva: »O tome je već pisao 1937. godine Arnolfo Bacotich u svom članku o Krsti Ivanoviću, gdje je uvjerljivo iznio, da se spomenuti Kavanjinovi stihovi odnose ne na štampanu knjižicu 'Život od Olive', već na Gian Paola Olivu, generala jezuitskog reda (4. X. 1600.–26. XI. 1681.), koji je stupio u taj red 1616. i postigao vrlo visoke časti u hijerarhiji rimokatoličke crkve. S Gian Paolom Olivom Krsto Ivanović je bio u živom dopisivanju, kako se može vidjeti iz njegove zbirke pjesama 'Poesie', a isto tako i iz knjige 'Minerva al Tavolino'. Oliva je visoko cijenio Ivanovićevu poeziju, te kada mu je ovaj 15. juna 1675. poslao svoju zbirku pjesama, Oliva mu je zahvalio 13. jula iste godine javljajući mu, da 'neće biti pisma u njegovoj čuvenoj knjizi, koje neće obesmrtniti njegov duh...' Kao što vidimo, činjenice, da je Ivanović umro deset godina prije prvoga mletačkog izdanja 'Života od Olive', a zatim da se Kavanjinovi stihovi odnose na jezuitskog generala Gian Paola Olivu, s kojim je Ivanović bio u dopisivanju, jasno ukazuju na to, da Krsto Ivanović nema nikakve veze sa knjižicom 'Život od Olive, hčere Julijana Cesara'.«⁴⁹

Već sam spomenuo da je Pavle Popović svoje zaključke donosio, a da nije imao u rukama sva tiskana izdanja. Sve ih je pregledao Tomo Matić. Kako je spjev o Olivi zaboravljen spjev koji ne spominju ni povijesti književnosti niti pregledi narativnih tekstova u stihu, a riječ je o zanimljivom i veoma popularnom djelu koje nalazimo i u 16. i u 17. i u 18. i u 19., pa čak i u 20. stoljeću, navest ću točno sva tiskana izdanja:

1. *XIVOT / OD OLIVE / HCHIERE / Iuliana Cessara. / V BNECICH, M. DCC. II. / Pri Bartolu Occhi Knigaru / Na Riui Schiauouschoi Pod Slameniu S. Dominica.* (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC–16*–82)

2. *XIVOT / OD OLIVE / HCHIERE / Iuliana Cessara. / V BNECICH, M. DCC. XXII. / Pri Bartolu Occhi Knigaru. / Na Riui Schiaunfchoi Pod Slameniu / S. Dominica.* (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, R 228; Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC–16*–92⁵⁰)⁵¹

3. *POVIST / OD XIVOTA KRAGLIZE / OLIVE / KCHIERRE / CZESARA JULIANA / U DUBROVNIKU 1841. / PO FRANU MARTECCHINI SLOVOTIESCT.* (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 154.462)

4. *Povist od xivota kraglize Olive kchierre Czesara Juliana. U Splitu 1851. U tiskarnici udovice Piperata i sina.*⁵²

5. *POVIST / OD ŽIVOTA KRALJICE / OLIVE / KĆERE / CESARA JULIJANA / U SPLJETU / Tiskom Antuna Zannoni-a / 1878.* (Znanstvena knjižnica, Zadar, 17630 Misc D2035)⁵³

6. *POVIST / OD ŽIVOTA / KRALJICE OLIVE / KĆERE / CESARA JULIJANA / U SPLJETU / Za Štampariju A Zannoni-a M. Snidarčić. 1889.* (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 395.002)

7. *Život / KRALJICE OLIVE / kćeri / Cesara Julijana / Novo popravljeno izdanje. / SPLJET / Spljetska Društvena Tiskara / 1908.* (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 368.770)

Prvi danas poznati tiskani spjev o Olivi onaj je iz 1702. godine. Za znanost je, međutim, ostao nepoznat predložak koji je preradio Antun Josip Knezović. On, naime, u *Prikazanju* kaže:

Xivot ovi iedan put, iest bio izpisan,
Harvackim Jezikom, pak na svitlo dan.
Hiljadu ssest sto, iest ovo csinito,
Devedeset i osam, ondaje pisato,
Kadje ov Xivot Olivin, u Versse stavit,
I tako Hervacki, Vas bio sastavit.
U Mletkie bio, na svitlo dat,
I po nassi strana, svuda bio razdat.
(str. 4)

Ne smijemo sumnjati u godinu koju navodi Knezović, jer je on znao po kojem je predlošku radio. Njegov bi predložak tako bio prva tiskana verzija spjeva o Olivi, ona iz 1702. druga, iz 1722. treća, itd. Danas je, međutim, to izdanje nepoznato. Budući da se *Život od Olive* često pretiskivao, što znači da je za njim postojala čitateljska želja, nije neobično da se samo četiri godine poslije

XIVOT
OD OLIVE
HCHERE
Iuliana Cessara

V B N E C I C H M D C C II

Pri Bartolu Occhi Knigaru
Na Riny Schiauenichoi Pod Slameniu S Dominica

XIVOT
OD OLIVE
HCHIERE

Iuliana Cessara.

V B N E C I C H, M. DCC. XXII

Pri Bajtolu Occhi Knigaru
Na Riui Schiaunfchoj Pod Slamenuj
S. Dominica.

POVIST
OD ŽIVOTA KRAGLIZE
OLIVE

KCHIRRE

CZESARA JULIANA

U DUBROVNIKU 1841.
PO PERU FRANU MARTECCHINI SLOVOTIESCT.

knjižara Lav. Hartman
(KUGLI I DEUTSCH)
Zagreb, Ilica

POVIST

OD ŽIVOTA KRALJICE

OLIVE

KĆERE

CESARA JULIJANA

U SPLJETU

Tiskom Antuna Zannoni-a

1878.

9/91 395.002

POVIST

OD ŽIVŮTA

KRALJICE OLIVE

KČERE

CESARA JULIJANA

U SPLJETU

Za Štampariju A. Zannoni-a M. Snidarčić.

1889.

Život

KRALJICE OLIVE

kćeri

Cesara Julijana

Novo, popravljeno izdanje.

SPLJET

Spljetska Društvena Tiskara

1908.

izdanja iz 1698. ukazala potreba za novom nakladom. Drugo je, dakako, pitanje kako to da Knezoviću u ruke nije došlo izdanje iz 1702. ili 1722. godine, već upravo prvotisak, no na nj je danas nemoguće pouzdano odgovoriti.

Treba ovdje, dakako, spomenuti i rukopisne verzije. Matić ih je svojevremeno registrirao. Prva je ona u *Lulićevu zborniku* nastala 1615. godine. Matić ju je priredio i objelodanio u spomenutoj *Gradi*.⁵⁴ Drugi rukopis nešto je mlađi od *Lulićeva*, a Matić ga naziva *Čukin rukopis*. Danas je pohranjen u zbirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R 5211. Od rukopisa su se sačuvala samo 24 lista, a netko je na njega dopisao i naslov: *Život bl. Olive*. No, ni taj tekst nije cjelovit, budući da između 5. i 6., te između 20. i 21. lista po jedan list nedostaje. Tekst se u početku slaže s onim iz *Lulićeva zbornika*, no od sedmog lista tekst priče se mijenja.⁵⁵ Ta je verzija neobično zanimljiva, pisac je osnovnu priču nastojao pjesnički ukrasiti navodeći kataloge biblijskih lica i bogova iz antičke mitologije. Osim toga, on u fabulu upleće četiri osamostaljene pripovijesti u kojima se raspravlja o pitanjima ljubavi. Doista je šteta što nam se od te verzije sačuvao samo odlomak, jer mi se čini da je ona u pjesničkom smislu zanimljivija nego ostale verzije priče o Olivi.

Tom korpusu, radi njegove cjelovitosti, treba svakako dodati i tekst u kojemu se glavna junakinja ne zove Oliva, ali koji obrađuje identičnu fabulu o »djevojci bez ruku«. Riječ je o Marijinu čudu koje je uneseno u *Mirakule slavne djeve Marije* (Senj, 1507. ili 1508.).⁵⁶ To bi bio drugi tematski tip budući da »u njoj nema rodoskrvne ljubavi oca prema kćeri, i kćer proganja maćeha, a ne otac i svekrva«. ⁵⁷

Možemo zaključiti sljedeće: od 16. do 20. stoljeća pojavilo se jedanaest djela koja pripovijedaju baš o »djevojci bez ruku«⁵⁸, odnosno dvanaest ukoliko uvažimo Knezovićev podatak o izdanju iz 1698. godine.⁵⁹ Od svih tih djela osam se pojavilo u zasebnim knjigama, dva su ostala u rukopisu, a jedno je uklopljeno u knjigu u kojoj se nalaze i druge priče. Iz 16. stoljeća potječe jedna obrada, iz 17. dvije rukopisne varijante i jedna tiskana, iz 18. tri tiskana izdanja (1702., 1722., 1761.), iz 19. stoljeća četiri (1841., 1851., 1878., 1889.), a iz 20. stoljeća tek jedno (1908.). Dvapat (triput) je mjesto izdanja bila Venecija, jednom Pešta i Dubrovnik, četiri puta Split. Samo su dva teksta atribuirana: rukopis iz 1615. potpisao je Ivan Lulić, a izdanje iz 1761. Antun Josip Knezović. Sva su djela,

isključujući mirakul, »ogranci j e d n o g a starijeg teksta«⁶⁰ priređenog po nekoj talijanskoj pjesmi.

Riječ je, dakle, o iznimno popularnoj priči⁶¹, »trajnom pučkom best selleru«⁶², i s njom se može mjeriti samo biblijska pripovijest o Josipu prekrasnom.

3. Poetičke osobine spjeva »Život od Olive«

Kao što je već bilo rečeno, spjev o Olivi pripada opsežnoj skupini epskih djela u stihu koja su inspirirana biblijskom i hagiografskom tradicijom. Sva se ta djela nastavljaju na srednjovjekovne svjetonazorske koncepcije i na želju onodobnih pisaca da pripovijedaju o životima martirica i martira, pustinjaka i asketa kao primjerima uzorita pobožna života. Tematski se nastavljajući na mediievalnu književnu produkciju, ta su naša epska djela nerijetko preuzimala i narativne strategije, modificirajući i usklađujući ih s osobnim umijećem, ali i s promijenjenom poetičkom situacijom. Najvidljivija je razlika, dakako, u uporabi stiha, nerijetko dvanaesterca koji u epohi renesanse dominira, da bi poslije, kada se u 17. stoljeću metrička situacija promijenila, stekao status tradicijom ovjerena stiha.⁶³

Odluka da se pripovijeda o svetačkom životu najuže je, dakako, vezana uz kršćanski svjetonazor. Djela te vrste u cijelosti su prožeta religioznim pogledom na svijet. Slika svijeta koja se u tim tekstovima, pa tako i u *Životu od Olive*, oblikuje, slika je svijeta uređena po kršćanskim mjerilima, s jasnom binarnom strukturiranošću, preciznim lučenjem dobra i zla, s promoviranjem bogobojazna života i ustrajne vjere u Boga, njegovu svemoć i milost. Spjev *Život od Olive* anonimnog autora u cijelosti slijedi takve premise, on ne želi prikazivati svijet u kojemu se utočište traži na zemlji, on je daleko od bilo kakvih sekularnih tendencija. Prema tome, idejna je razina našega spjeva ista kao i u bilo kojem drugom djelu spomenutog biblijsko-hagiografskog korpusa, neovisno o tome je li ono nastalo u srednjem vijeku, renesansi, u baroku ili 18. stoljeću. Smisao je spjeva proziran i ne zahtijeva poseban alegorijski ključ za tumačenje⁶⁴, u njemu se jasnim jezikom iznosi misao o potrebi prave vjere u Božju osobu koja nagrađuje i kažnjava, ovisno o počinjenu činu.

U osnovi *Života od Olive* nalazi se priča o ženi koja je kriva bez krivice i koja doživljava različite patnje, da bi, zahvaljujući vjeri i molitvama Blaženoj

Djevici Mariji, dočekala sretan kraj. Fabularna je građa zanimljiva, priča je dinamična, spjev je prepun različitih peripetija, neobičnih događaja i čuda.

Kada je o kompoziciji riječ, spjev je jednostavno građen i to iz tradicije naslijeđenim principom kumulativnog nizanja motiva, pa narativne sekvence glavne fabularne linije uredno slijede jedna drugu. U spjevu nema pobočnih epizoda i digresija koje bi se osamostaljivale, nema miješanja vremenskih planova. Takav tip linearne kompozicije naslijeđen je iz tradicije, iz srednjega vijeka⁶⁵, i njegovim preuzimanjem nepoznati autor naznačuje da mu je glavni cilj građu izložiti pregledno kako bi se osnovna ideja vidljivo istaknula, ali i da bi pretpostavljeni čitatelj bez većih teškoća fabulu mogao slijediti.

Cio se tekst, inače, dijeli na pet velikih i relativno osamostaljenih cjelina, tzv. semantičkih polja. U središtu svakoga od njih je, naravno, Oliva i nedaće koje ona proživljava. Prelazak u novo semantičko polje signaliziran je kažnjavanjem Olive. Jednom je to protjerivanje, a tripot polaganje u škrinju. U prvoj cjelini Oliva će sama sebi odsjeći ruke zbog grešne očinske ljubavi. Taj čin rasrdi njezina oca, on zapovjedi da je odvedu u pustinju i tamo umore. Budući da se careva zapovijed ne poštuje, Oliva ostaje živa, spašava je neki gospodin koji je uzima za dadilju. No, kaštelan poželi Olivu koja mu se odupire, a u toj borbi strada dijete. Olivu zatvaraju u kovčeg i bacaju u more. U trećoj cjelini ona se nalazi u nekom gradu gdje je optužuju za krađu pehara, pa je progone, ponovno zatvaranjem u škrinju. U četvrtoj, pripovijeda se o događajima u Kastilji, i to je najopsežniji i središnji dio spjeva. U tom se dijelu Oliva udaje za kastiljskog kralja, rađa sina, biva lažno optužena, no pomaže joj barun koji je stavlja u škrinju i prepušta sudbini. U petom dijelu Oliva se ponovno vraća u grad u kojemu je rođena, u Rim, pronalazi oca i muža, pa se tu radnja i raspleće.

Principom nizanja (»i tada, i tada, i tada...«) autor veže jednu cjelinu za drugu, a sve dijelove povezuje glavnim likom. Drugo i treće semantičko polje nije čvrsto uklopljeno u priču, logika ih narativnog teksta ne zahtijeva. Pisac ih je mehanički nadodao kako bi priču učinio dramatičnijom, kako bi istakao Olive patnje, a time i njezinu čvrstu vjeru u Boga. Funkcija je tih dijelova i emfatička. Tim se sekvencama utjecalo na čitateljske emocije, njima se postizalo ganuće. Budući da se spjevom trebao ostvariti religiozno–didaktični cilj, da se pretpostavljena čitatelja moralo uvjeriti da su sve zemaljske patnje vrijedne slave

koja se steže nakon smrti, umnožavanje Olivinih stradanja izravno je uposlono u postizanje takve nakane.

Pisac nijednog trenutka ne napušta osnovnu fabulu. On će, doduše, u nekim dijelovima ostavljati glavnu junakinju i seliti se drugim likovima i u druge prostore. No, ti prekidi nemaju epizodični i digresivni karakter, nikada nisu udaljavanje izvan granica trenutačne priče. Riječ je o autorovu nastojanju da prikaže događaje koji se odigravaju u isto vrijeme, ali na različitim prostorima, a koji su najizravnije vezani uz Olivinu sudbinu.

Linearni tip komponiranja građe u *Životu od Olive* po svom je podrijetlu veoma tradicionalan, on je baštinjen iz srednjega vijeka. Autoru je odgovarao iz više razloga. Prvo, omogućavao mu je preglednost u iznošenju fabule. Drugo, princip linearnosti pogodan je za dodavanje novih i novih događaja, bez potrebe da se pazi na logično povezivanje raznolikih pripovjednih linija. Treće, umnožavanje patnji glavne junakinje neobično je učinkovit postupak, posebno u onoj vrsti djela koja teže poučnosti i utjecaju na mijenjanje onih osobina u čitatelja koje su s kršćanskoga stajališta neprihvatljive.

Hagiografski spjev *Život od Olive* tradicionalan je i kada je riječ o pripovjedačkoj poziciji. Heterodijegetički organizirana naracija sa sveznajućim pripovjedačem koji je upoznat sa svim aspektima radnje, sa svim izvanjskim događajima i unutarnjim proživljavanjima likova, tipično je obilježje srednjovjekovnih tekstova.⁶⁶ Pripovjedač koji nije sudionik događaja o kojima se pripovjeda i koji je nadređen svim zbivanjima u spjevu o Olivi u cijelosti odgovara svjetonazoru iz kojega je djelo proisteklo. Tamo naime gdje se prikazuje Božanska moć i vjera u nju, tamo gdje se želi postići konkretan moralno-didaktični cilj, pripovijedanje u trećem licu očekivani je izbor. Narator u *Životu od Olive* pripada tipu kršćanski angažiranog pripovjedača koji iznosi događaje, ali koji se isto tako u te događaje upleće, komentira ih i vrednuje, moralizira i upućuje.

Pripovjedač se u narativni tijek upleće na više načina. Ponajprije, na svoju prisutnost u radnji on upozorava tzv. metanarativnim rečenicama. Riječ je o dijelovima teksta u kojima se ne iznosi radnja nego se njima nešto signalizira, najčešće promjena prostorne i akterske razine:

Sadamie Cesara, potribno obtechi
Ahciere gnegoue, Istoriu rechi
(str. 4)⁶⁷

Sadmiye Cessara, tribi ostauti
Oliue xalostne, neuoglie prauiti
(str. 9)

Nu sada slisciti ça seje zgodilo
(str. 15)

Sadachiu Chragliçu, na stranu pustiti
Ni od gne sprouda, nechiu gouoriti
Zaçmi Istoria, od toga ne prau
Zato poslusiayte, ono ça nam prau
(str. 26)

Sadamie urime, dase opet uratim
Chmomu gouorenyu, da zaraoth ne platim
Sfe ino na stranu, sad chiu ostauti
Chuda tiççaç Ide, hochiuuam prauiti
Zatouas suih mogliu, chacho ye podobno
Hotite slissati, muçechi ugodno
(str. 34)

Pustimo Chragliçu, pliuati sditichiem
V schrigni zabienu, smalayahnim Chraglichiem
Od Baruna sliste, çachie vçiniti
cacho hochie vichie, i puch prihiniti
(str. 40)

Pustimo Oliuu, oudi, i dittichia
Sad chie gnim pomochi, vellica gnih srichia
(str. 53)

Metanarativnim rečenicama autor prekida pripovijedanje da bi se premjestio u drugi *locus* i da bi pokazao što se u isto vrijeme događa na nekom drugom mjestu, a što je važno za razumijevanje priče. Takvi narativni šavovi pridonose lakom prelasku iz jedne narativne sekvence u drugu, a čijim se izmjenama osigurava dinamičnost pripovijedanja. Svaka umetnuta metanarativna rečenica zapravo obećava nove komplikacije, neobične zgrade i još zanimljiviji razvoj radnje. Osim toga, u tim verzovima pjesnik zapravo razgovara sa svojim čitateljem, oživljava njegovu pažnju i na neki ga način potiče na daljnju recepciju. Zahvaljujući tim dijelovima čitatelj stiče utisak da se s njim vodi dijalog, da mu se autor izravno obraća. Osobito je to naglašeno uporabom imperativa (*slišite, poslušajte*). Ti dijelovi, dakle, služe oživljavanju pripovijedanja, oni imaju istu funkciju koju je u srednjovjekovnim tekstovima obnašao polisindet.⁶⁸ Jer, svaki put kada se narator uplete u fabulu na rečeni način, čitatelj zna da se uvodi novi motiv, da će se dogoditi nešto važno, da će se radnja zakomplikirati, pa se njegova želja za saznavanjem onoga što slijedi pojačava.

Inače, vezan je dijelova teksta metanarativnim rečenicama srećemo i u mirakulu o djevojci bez ruku, onom koji je u Senju objelodanjen početkom 16. stoljeća:

A sada jure vratimo se k ocu te mladice.⁶⁹

Treba, međutim, reći da se na prostorno–vremenske i akterske promjene u tom tekstu češće signalizira sintagmom »meju tim«. No, i tu je riječ o narativnom šavu koji ima identičnu funkciju. Sve nam ovo kazuje da je takav način upletanja pripovjedača u fabulu bio nekom vrstom literarne konvencije kojom su se spisatelji nabožnih djela rado koristili u oblikovanju svojih djela.

Kao zanimljivost, spomenut ću da je metanarativne rečenice često rabio Slavonac Antun Josip Knezović u svom spjevu o Olivi, spjevu koji nije ništa drugo do verzija spjeva o kojemu se ovdje govori, odnosno danas nepoznatog iz 1698. godine. Ta činjenica objašnjava podrijetlo spomenutog postupka u Knezovićevu djelu. Poslije, on će ga rabiti i u *Životu svete Genuveve* (Pešta, 1761.), a pronaći ćemo ga i u Turkovićevu *Životu svetoga Eustakije*, u autora, dakle, koji je izrijekom naznačio da je Knezovićev spjev o Olivi čitao.

Sljedeći način pripovjedačkog upletanja čine različite molitve, lamenti, pouke. U tim je dijelovima pripovjedač maksimalno kršćanski angažiran, on je učitelj u pitanjima vjere, on se obraća čitateljima kako bi ih uputio u pravila bogoljubna života. Ti su dijelovi za samu fabulu nevažni, no važni su za cilj koji se njome želi postignuti:

Zatose raduyte, grisluci nesmirni
Maria nepuschia, slughe suoie uirni
Na moru na chopnu, prid sfachim blizuye
Gdigodir gniu zoue, ona vazdi çuye
Yer vazda milost, cha s' neba izhodi
Po ruche pri slaune, diuiçe prohodi
Zato chogodirchie, chu milost imati
Kdiuiçise moli yerye Boxia mati
Nepuschia nichogar, brez milosti suoie
Zato cirqua Boxya sfachi dan gnioy poye
Gospasi Chraglice isto, miloserdigie
Vfanie sfe nasce, sfach tebi uapiye
Sfachomu obilno, dili Boxie blago
Yer more izprossit çagodie gnoy drago
Chagodire hochie, sueie gnoi uzmojno
Na nebi nazemgli, sfeie gnoi podlojno
(str. 23)

Kako je tema spjeva nesretna sudbina nevine žene, pjesnik će lamentirati i o ljudskoj nesreći. Ti dijelovi podsjećaju na tzv. *jadovite pjesme* (prepiranja duše i tijela, sedam smrtnih grijeha, *Dies irae*, *pisme od tašće slave* i sl.) u kojima se čovjek upozoravao na ništavnost zemaljskih dobara:

Tchose, vo, nesrichian, na sfitu porodi
Nesrichia do smarti, vazda za gnim hodi
Nimu more yachost, ni mudrost pomochi
Protiua nesrichi, nitchor nima mochi
Nikomu nesrichia, imanye vazima
Nichomu naydraxe royenye, cho ima

Nichomu ça prauo, i drago pogliubi
    Nichomu gospostuo, i stanye pogubi
Nichomu i zdrauye, i xivot pochрати
    Nichomu sluxenje, nigdarse neplati
Oudi sada misto, na pochon yur stauih
    Nay vechi nesrichioy, choyusad vam pravih
    (str. 33)

Narator će u spjevu eksplicitno istaknuti smisao priče o Olivi, on će izravno ukazati da tu priču treba razumjeti kao *exemplum* kojim se potkrepljuje ideja o Božanskoj pravednosti. Osim toga, u dijelovima teksta u kojima je riječ o neminovnoj prolaznosti svjetovnih vrijednosti implicitno se ukazuje na čovjekovu slobodnu volju. Pa iako je Bog vladar svega zemaljskog i nebeskog, ipak je i ljudima dopušteno odlučivati o svojoj sudbini. Čovjek se, naime, treba opredijeliti za pobožan život usklađen s Božanskim zakonima pa će sasvim sigurno steći beskonačna dobra⁷⁰:

O Boxe nebeschi, o vicgnia chriposti
    Choliche nam dayes, na sfitu milosti
Da tri chrat Oliuu, iure brez xiuota
    Od smarti obrani, tua vella dobrota
Daleç u tugih stran, nebuduch poznana
    Chrunon bi chrugnena, Cragliçom prizuaana
I tchochie milosti, Bog gnemu pridruxi
    Hodi s prauom virom, milost gnega sluxi
    (str. 61–62)

Formulom neizrecivosti⁷¹ pripovjedač se također upleće u priču. Korištenjem te veoma stare književne konvencije autor izbjegava opširne opise i prepušta čitatelju da sâm zamišlja ono što on, tobože, ne može izreći. Formulom neiskazivosti utekao se i nepoznati pisac spjeva o Olivi:

Za gne vellu lipost, terdobrotu mnogu
    Chu vam stumaçiti haruaschi nemogu
    (str. 26)

Oude sad nemore, pero na pridpoyti
Tachochiu do voglie, oude riçi oyti
ça sama Oliua, u sebi miscliasce
Cada gospodina, suoyega gliedasce
Po sebi suditi, suachi dobro more
A cho versi mogi, tacho neguore
Cholicho veseglie, suachabi imilla
Chabi tacho nasla buduch izgubila
(str. 57)

Na pojedinim mjestima pisac se upleće tako što se poziva na »historiju«
koju prevodi:

Cacho Istorja, u pismu gouori
Da smart cessariçu, do mala umori
(str. 4)

I nato sfu pamet, i missal postau
Chachonam latinschi, istorja prau
(str. 21)

Sadachiu Chragliçu, na stranu pustiti
Ni od gne sprouoda, nechiu gouoriti
Zaç Istorja, od toga ne pravi
Zato poslusiajte, ono ça nam prau
(str. 26)

Schrignia blizu ch' Rimu, pripluala bisce
Chacho Istorja, u istinu pisce
(str. 48)

Sada Istorja, ouacho gouori
Oliua stariçu, yednu posla gori
(str. 55)

Chacho pismo prau i, nemoguch tarpiti
Oduči Oliua, sfu vogliu tarpiti
(str. 60)

Inzistiranje autora na činjenici da on samo vjerno slijedi neku »historiju«
važno je. Važno je stoga jer se na taj način željelo sugerirati da ispriповijedano
nipošto nije izmišljeno, nego da se doista dogodilo, a što je i te kako važno za
konačni cilj koji se želio postići. Budući da je tekstem trebalo utjecati na čitatelje,
da ih je trebalo uvjeriti da je Bog pravedan i da vjernika višestruko nagrađuje⁷²,
da im je, konačno, trebalo poručiti da se dobro vraća dobrim, a zlo zlim,
eksplicitne naznake da se pripovijeda upravo Olivina *historija* implicirale su
vjerodostojnost, a potpuno isključivale komponentu fikcionalnosti. Naravno, ovdje
je riječ o veoma staroj distinkciji koja potječe još od Aristotela, o razlici između
priče i *historije*, između fikcionalnog i istinitog.⁷³

Potrebno je također istaknuti kako pripovjedač neprestano upozorava da
pjeva upravo hrvatskim jezikom:

Za gne vellu lipost, terdobrotu mnogu
Chu vam stumačiti haruaschi nemogu
(str. 26)

Za sfoju Chragliču, i prauu gospoyu
Cachouam haruaschi, u pismu sad poyu
(str. 27)

Konačno, pripovjedač prekida narativni tijek i tako da umeće stihove kojima
prepričava neke protekle događaje. On, zapravo, podsjeća čitatelja na ono što je
već rečeno. Ti su dijelovi za samu priču nevažni i u cijelosti su nefunkcionalni.
Pa ipak, autor je smatrao da je ponekad potrebno podsjetiti na ono što je prošlo.
Vjerojatno je pretpostavljao da je to dobro za osvježavanje čitateljske memorije.⁷⁴
Ne treba, naime, zaboraviti, da je spjev *Život od Olive* pučki tekst namijenjen
publici nenavikloj na dulje čitanje ili pak slušanje. No, taj postupak koristio je
autor kako bi vezao narativne sekvence, kako bi se lakše vratio na ono mjesto u
fabuli koje je jednom prekinuo, ali i da bi čitatelja uveo u novi segment priče.

Skicirajući protekle događaje, pisac vezuje narativne sekvence kojima su u središtu različiti likovi i različite sredine:

Pustimo xiuiti, yur Chraglia stugami
Oliuu viditi, hodimo suzami
Znate dauam rechoh ça Barun vniti
Chaçho vmi oni, vas puch prihiniti
Chada no zalu, xenu, on çini vsinati
Ter misto Oliue, on cin saxghati
Chudayuye schrignia, xalostnu nossila
Cacholie schrignia, po moru hodila
Hochieli yoy pomoch, yos praua vira gnie
Hochieli poghinuti, praua brex chriuigne
Yosch vam pouidah, da u more varxe
Oliuu schraglichem, ça more nay barxe
(str. 47)

Chragl osta xalostan, chacho uam pouidah
(str. 53)

Chod gnegna on Barun gnegou verni stasce
Chi bisce Oliuu, u schrignu postauil
Chachouam na puno, prie yesam prauil
(str. 56)

Samo jednom će narator radnju prekinuti gnomskim iskazom:

Yer ça çlouich xeli, teschoye çechati
Texye u' tuigh ruchah, dragu riç gliedati
(str. 58)

Akterska razina spjeva konstruirana je na principu agens–kontraagens. Ta pojednostavnjena shema izravan je nastavak srednjovjekovne poetičke koncepcije u kojoj su likovi oblikovani ili kao apsolutno dobri ili kao apsolutno zli. Taj »ili–ili« princip proistekao je iz kršćanskog svjetonazora koji ne priznaje

individualizaciju lika, koji odbacuje psihološke karakterizacije i koji razinu lika potčinjava antitetičkom pogledu na svijet.⁷⁵

Priča o patnici Olivi sačinjena je od plošnih likova u cijelosti tipiziranih. Nijedan akter nema posebnih obilježja, svaki je prikazan kao neindividualizirano biće koje svojom savršenošću odnosno nesavršenošću potkrepljuje ideju koju fabulom treba iznijeti. Likovi su funkcionalno uposleni u postizanje vjerskog cilja. Već i sama činjenica da osim glavne junakinje nijedan akter nije imenovan potvrđuje tu konstataciju. Oni se profiliraju samo na temelju pridržavanja ili nepridržavanja kršćanskog učenja, definiraju se, dakle, iz svoga moralnog djelovanja.

U takvoj koncepciji opširne su prozopografije ukinute, a opisi su tek u zametku, a i tada su ostvareni konvencionalnim sredstvima koja upravo ništa ne kazuju o specifičnostima lika. Oliva se, recimo, ovako prikazuje:

Lipsa od sunasça, Oliva restisce
Chmayci Cesariçi, prichladna sfa bisce
Chogodir Oliuu, yedno chrat viasce
Sfachi dan i noch, vidityu xegliasce
Oliua chripostyu, bisce, narescena
Chgnigom, ter mudrostyu, bisce vzuiscena
Suachi teg ruchami, suogimi vmisce
Strah Boxgi nadause, u sarçu imisce
Buduchi Oliua, od petnadeste let
Cesaru gne Oçu pride zlo napamet
Videchiu lipostiu, sfacom narescenu
Odluçi Cesar hchier, vazeti za xenu
(str. 4–5)

Yeresi ti lipsa, neg zuizda Daniça
I ti hochies bitti, moya zaruçnica
Yermisi viditi, sua maiçi podobna
Lipsasi sunasça, menisi vgodna
(str. 5)

Može se primijetiti da autor Olivu oblikuje u prvom redu kao uzoritu kršćanku. Njezina se ljepota, zapravo, nalazi u njezinu Božjem strahu, dakle u religioznom životu. Ti stihovi dodatno potvrđuju važnu misao oblikovanu još u antici, a u srednjem vijeku obnovljenu u neoplatonističkom učenju. Riječ je o podudarnosti dobrog i lijepog, o estetičkom moralizmu, o povlačenju znaka jednakosti između izvanjskog i unutarnjeg, između tjelesnog i duhovnog, između ljepote i čistoće.⁷⁶ Osim toga, svedjednako se ističe kako je Oliva ljepša od sunca i zvijezde, od onih nebeskih tijela za koje je karakterističan sjaj. To upućuje na još jednu srednjovjekovnu ontološku i estetičku izvedenicu, a to je metafizika svjetlosti.⁷⁷

U sljedećem opisu autor će ponešto definirati Olivinu vanjštinu, no i tada će se on pomagati standardnim formulama:

Mornari oni ças, schrignu otorisce
Oliua unutra, lipsa sunça bisce
Zdraua i uesella, s' lipimi ruchami
S' çarnimi, oçima, s' rudimi chossami
(str. 24)

Izgledu će se glavne junakinje pjesnik vratiti još jedanput, no ni tada postojećim opisima ne dodaje kakav novi detalj. Naprotiv, on će hiniti nemoć da deskribira neizmjernu ljepotu:

Za gne vellu lipost, terdobrotu mnogu
Chu vam stumaçiti haruaschi nemogu
(str. 26)

Posebnu važnost imaju ona mjesta spjeva gdje se Oliva moli, budući da je upravo u njima istaknuto primarno obilježje glavne junakinje koje je nemoguće istaknuti opisom njezina izvanjskog izgleda. Motivom molitava dočarava se prava bit Olivine osobnosti, a to je vjera u Boga i Djevicu Mariju, vjera koje je vrhunski dokaz rezanje ruku:

I tacho osam dan hodi simo tamo
Po strasnoj pustigni, neznayuchi chamo
Gorcho vzdisuchi, Oççi duixuch gori
Xeglnu vapiyuchi, suzami gouori

Milostiui Boxe, sadame poglieday
Tis moye vfanie timi pomoch poday
Iermiye sfa yachost, i moch pomagnchalla
Sama u pustigni, brez ruch sam ostalla
Od straha vellica, od tughe vmiram
Od glada od xeye, natlehse prostiram
Ou tuxni xiut moy yur daglie nemore
A chome milost tua, Boxe nepomore
Slauni viçgni Boxe, chi vauvich pribiuasc
Onih chite gliube, nigdar ne zabiuaśc
Yer vazda i vazdi, ti moresc pomochi
Onih chite gliube, va dne ter u nochi
(str. 9–10)

Suitla Chruno sfeta, chriuina moya ni
Neg vella nesrichia, cha me tuxna çini
Priasam volilla, ruche pogubiti
Neg Boga pustiti, çlouicha gliubiti
Zatosam volila, od glada vmriti
Zuirom u pustihni, datisse razdriti
(str. 10)

Divo milostiua, yate xeglno mogliu
Hoti pogliedati, na moyu neuogliu
Znasc da Chriua nissam, timi pomoch poday
Tis moye vfaneye, izghinutmi neday
Ya znam dasui oni, vteçi vfayu
Milost chu god prose, sfarseno imayu
Achosam u schrigni, uarxena vmore
Milost tuoya uazdi, pomochime more
(str. 18)

Kada je riječ o deskripcijama likova u spjevu *Život od Olive* to bi uglavnom bilo sve, ne računajući dakako ona mjesta na kojima se usputno kaže da je Oliva bila *velle lipa*. Ostale likove (rimski car, kastiljski kralj, njegova majka, njegov

barun, sinčić, razni kaštelani, starice koje spašavaju Olivu) neće autor ni toliko prikazivati. Njihovi karakteri proistječu samo iz njihovih čina. Pa iako je središte cijeloga spjeva Oliva, za samu su fabulu likovi zlih ljudi i te kako važni. Važni su oni za kompliciranje fabule, za njezinu dinamiku i dramatičnost. Bez njihove prisutnosti priča se ne bi mogla ni ispriповijedati, bez kontraagensa fabula se ne bi mogla zaplesti, glavna misao ne bi mogla biti istaknuta. Osim toga, negativni akteri predstavljaju podlogu na kojoj se Olivin besprijeekorni kršćanski lik jasno ističe.

Olivin Božji strah sam po sebi ne sadrži priču. Da bi on postao predmetom pripovijedanja, bilo je potrebno uvesti nekoliko s religioznog stajališta nesavršenih likova. Četiri osamostaljene narativne cjeline u svom središtu imaju zaplet što ga stvaraju likovi koji su, kao Olivina suprotnost, utemeljenje zla: otac koji želi incestuozni brak, dva kaštelana koja žele ugroziti Olivin djevičanski lik, majka kastiljskoga kralja koja se protivi sinovljevu braku i koja zamjenom pisama želi usmrtiti Olivu. Pa iako su navedeni kontraagensi vrijedni svake osude, oni su prijeko potrebni za funkcioniranje fabule. Zbog te činjenice stvorena je upravo tipična situacija: svetica Oliva svoj herojski lik može izgraditi tek prisutnošću aktera koji su nemoralni i pokvareni.

Stilska razina spjeva *Život od Olive* siromašna je. U trenutku njegova tiskanja renesansa i barok su protekli. Pa ipak, autor kao da nije poznao djela što su u tim književnim razdobljima nastala, on kao da nije poznao pjesnička sredstva kojima je mogao uresiti svoje djelo. Ništa od razvijenih pjesničkih slika, neobične metaforike, uopće kičena izraza koji je kulminirao u baroku nema u *Životu od Olive*. Retorički aparat spjeva više je nego tradicionalan. Jedini izrazitiji pjesnički ukras u spjevu, veoma skroman doduše, ostvaren je u maniri kumulativne stilske figure kataloga. U dijelu spjeva u kojemu je riječ o kastiljskom kralju i pismu u kojemu ga obavještavaju da je Oliva rodila sina, narator je prekinuo pripovijedanje kako bi lamentirao o nesreći koja iznenada dolazi i mijenja čovjekov života onda kada on to najmanje očekuje: Tu tužaljku narator nastavlja nabranjem povijesnih i mitskih osoba koje je fortuna iznevjerila:

Allessander velli, chi vas sfit primoxe
Nesrichi vtechi, nitchore nemoxe
Yer litti chrat deset, ter tri preminusce
Chada otrouanbi, ter miseç od uisce

Erchulle s' yachostyu, suoyom dobi laua
Idru zmiu ubi, cha bi sedmo glaua
Arpie i zuiri, strascne mnoghe pobi
Anthea xiganta, yachostyu on dobi
Drachuna yosc dobi, i Centauri smore
Yosc suoyom yachostiu, prighinul yest gore
Chud more propusti, po sfih onih chragi
Chacho Istorja, gnegoua uam prau
Napochon u Pacal, buduchi xiu hodi
Proserpinu ote, Plotonu uoyuodi
Slaune gnega stuari, nemogu sue rechi
Da zato nesrichi, nemore utechi
Xenaga otroua, chosugliomne mnechi
Da gniu samu gliubi činiti hotechi
(str. 33–34)

Ostatak ukrasa čine ustaljeni epiteti: *lice bilo, gorka žalost, strašna zvir, strašna pustinja, strah veliki, sluge najvjernije, vitezi slavni, vojvode hrabri, dite drago, žalost velika, misto slavno, vela tuga, tužna mladica, građani poštjeni, veliko veselje, gorke suze, mladost prigizdava*. Pojaviti će se i gdjekoja, ponovno standardna poredba: *usnu kako mrtav, kako ovčica, travicu pasući*. Tim rijetkim pjesničkim sredstvima treba priključiti i hiperbolični stilski kompleks, osobito rabljen u prikazivanju Olivina izgleda. Time smo iscrpli tzv. izvanjske urehe spjeva.

Vidljivo je da se stilskoj razini djela nije posvetila osobita pažnja. Poetski ukrasi autoru nisu bili važni, on ih je rabio rijetko, a i tada se odlučivao za one koji su već nebrojeno puta upotrijebljeni i koji više sjećaju na usmenu književnost, nego na pisanu. Razlozi su tome jasni: čitateljski sloj niže obrazovne razine i zadaća koju je trebalo ostvariti, a riječ je, naravno, o religiozno–didaktičnoj zadaći, zahtijevala je pregledno izloženu fabulu koju nije bilo poželjno »komplicirati« neobičnim pjesničkim slikama.

Da je naš nepoznati pjesnik ipak imao literarnih ambicija svjedoči, mislim, dvanaesterac kojim je *Život od Olive* ispjevan. Pa iako nije riječ o dvanaesteru s dvostrukom rimom, i njegova je jednostavnija verzija potvrda znatna umijeća.

Jer, slaganje distiha u zahtjevnom metru potražuje od autora osjećaj za ritam, za srok, odabir riječi i sl.

Opis spjeva *Život od Olive* pokazuje da je riječ o djelu koje je reprezentant pučke literature. Strukturalna njegova obilježja srednjovjekovnog su podrijetla. Tradicionalne narativne strategije u tekstovima novovjekovnih razdoblja najčešće se obnavljaju upravo u djelima pučke književnosti. Spjev nepoznata autora u svemu ugađa ukusu i očekivanjima nižih slojeva čitatelja: priča o Olivi ilustracija je univerzalne istine sagleđane u okvirima kršćanskog svjetonazora; u spjevu se pripovijeda o neobičnom, bizarnom događaju koji nije ništa drugo nego narušavanje tzv. koncipiranog reda⁷⁸ koji se iznova treba uspostaviti; pučki pripovjedači »javljaju se kao branitelji i zastupnici etičkih i moralnih vrijednosti koje su potencijalno zajedničke i važeće za sve pripadnike njihove uže ili šire zajednice«⁷⁹, a s istog stajališta polazi i narator *Života od Olive*; prikazani svijet oštro je raspodijeljen na materijalnu i duhovnu stranu i u njemu postoji samo jedna istina; spjev je kompozicijski strukturiran veoma jednostavno, osamostaljene narativne cjeline povezane Olivinim likom izmjenjuju se pregledno kako bi ih nevješti čitatelji mogli pratiti bez većih napora; junaci spjeva su plošni, osim Olive nijedan nema imena jer »bezimeni likovi mogli su poslužiti i služili su kao otvorena mogućnost širokog uopćavanja, apstrahiranja, što znači svođenja na osnovne vrijednosti kojima pojedini lik služi kao bezlični, tj. neindividualizirani nosilac«⁸⁰; retorička razina teksta maksimalno je uprošćena i autor rabi isključivo stilska sredstva usmene poezije.

Hagiografski spjev *Život od Olive*, kako se može vidjeti, doista je u svemu primjeren očekivanjima socijalno i kulturno nižih slojeva čitatelja. Namjera da se upravo za njih opjeva Olivina sudbina uvjetovala je narativne strategije i pjesnička sredstva koja su oni mogli prihvatiti. Naravno, takav izbor predodredio je estetičnu razinu djela — ono je izrazito pučko.

4. Izdanja »Života od Olive« u 19. stoljeću

Kako je već rečeno, u 19. stoljeću spjev iz 1702./1722. godine pretiskivao se četiri puta. Između prvog i drugog izdanja proteklo je deset godina, između drugog i trećeg nešto više — 27, a između trećeg i četvrtog 11. Budući da je riječ o djelu za koje je postojalo iznimno čitateljsko zanimanje i koje se ponavljalo

po izdanju stotinjak godina starom, zanimljivo je vidjeti jesu li izdavači 19. stoljeća nešto u njemu mijenjali, i ako jesu, što.

Prvo što se uočava jest to da su u devetnaestostoljetnom predlošku tipični čakavski oblici *ča*, *zač* zamijenjeni štokavskim *što*, *zašto*. Tu činjenicu ne treba posebno objašnjavati budući da znamo da je riječ o dubrovačkom izdanju. Grafija je samo donekle pojednostavnjena, no ona još uvijek pripada prošlom stoljeću, što znači da Gajeva grafijska reforma⁸¹ nije prihvaćena u Martekinijevoj tiskari. Treba inače reći da priređivač nije bio grafijski strogo dosljedan. On, recimo, negdje piše *vladika*, a negdje *vladicha*. Jednom se, također, ali samo jednom, potkrao i karakterističan čakavizam:

Zač mnimo da neznasc časmo mi činille
(str. 51)

Izdanja iz 1702. i 1722. godine prepuna su tiskarskih pogrešaka. Stare su greške ispravljene⁸², no, na žalost, unesene su nove. Na primjer:

1722. Kragl pride *suitezi* izloua od izuan
(str. 12)
Suu nočh do rasuita, *dupliri* gorahu
(str. 13)
Achosam u *schrigni*, uarxena v more
(str. 18)
Reče ona yedna, to dite chopore
(str. 50)
Do dua *al* do tri dni, sfi gnegaa çechaiu
(str. 55)
Mislechi po *suo* noch, vsnuti nemore
(str. 57)
1841. Kragl pride *svetizim* izlova od izvan,
(str. 12)
Svu noch do rasvita *dubliri* gorjahu
(str. 13)
Akosam u *akrigni* varxena u more
(str. 18)

Beçe ona jedna to dite kopore;
 (str. 50)
 Do dva *ol* do tri dni svi gnega čekaju.
 (str. 55)
Mslechi po *svu* noch usnuti nemore
 (str. 57)

Dubrovački je priređivač unosio i leksičke intervencije. Tamo gdje mu se, naime, učinilo da je riječ zastarjela, da za nju postoji frekventnija, novija varijanta, zamjenjivao ju je. Jednostavno rečeno, spjev je leksički »posuvremenjivan« i stiliziran:

1722. Nigdirse *nahaya*, tachmena chgnoi *cuite*(!)
 (str. 3)
 Verni *posli* tada, sfuday obaydosse
 (str. 4)
Baruni, vitezi, gorisce vstasce,
 (str. 11)
 V sfachom cignenyu, *istina* Vladicha
 (str. 12)
 Vladiche gospoye, *sponistar* gliedahu
 (str. 13)
 A oliuu sobom, schupa *po pegliasce*
 (str. 25)
 Prilipu Oliuu, ghizdauu *diiuču*
 (str. 26)
 Chraglieuu *satoru*, ta tiçaç pripade
 (str. 31)
 A ditte çinite, dobro *guernati*
 (str. 33)
 Cacho hochiu mochi, *sententiu* dati
 (str. 36)
 Daye list *hinbeni*, oni nesumgnahu
 (str. 37)
 Chogali *vhili*, tuxna *maycho* tuoya
 (str. 38)

Ter *vanchaz iz peglia* tu tuxnu mladiçu
(str. 40)
Penu od neuire, çini vçiniti
(str. 42)
Chaualer splaçari barzo potechose
(str. 42)
Chadasam vichtoriu, i postenye imil
(str. 44)
Adochle doide list, *yamu*⁸³ gouoriti
(str. 44)
Surle; ni piffare, organe *sleuti*
(str. 47)
Damie funtana, sociu prourila
(str. 48)
*Che mrix*e ribarom, i *plau*i çuuahu
(str. 49)
*ça barx*e *moremo*, veche *necharzaymo*
(str. 49)
ça mores nay barxe, poy oggan *nititi*
(str. 50)
Toliko vminyem, ochol gnie vmisce
(str. 51)
Cessar yu tad çini, *goricha* vstati
(str. 62)

1841. *Nigdirse nenaghie* tacmena kanoi *czvita*.
(str. 3)
Poklisari virni tad svudar obaidosce,
(str. 4)
Gospoda, vitezi, gorise ustasce.
(str. 11)
U svakom çignienju, *pravaje* Vladika.
(str. 12)
Vladiche gospoje s' *funiestra*⁸⁴ gledahu
(str. 13)

- A Olivu sobom skupa *poveghiasce*
(str. 24)
- Prilipu Olivu ghizdavu *diklizu*
(str. 26)
- A ditte çinite dobro *usdzati*
(str. 32)
- Kraglievoj *tarpezi* ta tiççaz pride
(str. 31)
- Kako hochiu mochi ja *ossudu* dati
(str. 36)
- Daje list *priçignen* oni nesumgnahu:
(str. 36)
- Kogali *uvridi* tuxna *majka* tvoja?
(str. 38)
- Ter *vanka izvodi* tu tuxnu mladiczu
(str. 39)
- Ossudu* od nevire çini uçiniti
(str. 42)
- Tad *banduri* barzo potekosce
(str. 42)
- Kadasam *dobitje*, i postenje imil,
(str. 44)
- A dokle doide list *stamu* govoriti
(str. 44)
- Surle ni piffare organe *flauti*
(str. 46)
- Damie *rika* sus s' oçiu provrila
(str. 48)
- Ke mrixte ribarom i *lagie* çuvahu;
(str. 48)
- Scto barxe *moremo*⁸⁵ vech *nekasnimo*
(str. 48)
- Scto moresc najbarxe poi oggagn *loxiti*:
(str. 50)

Tolikom *gliubavim* okol gnie umisce,
(str. 50)

Czessar gnju tad çini *na noghe* ustati
(str. 61)

Osim pojedinačnih leksičkih izmjena i stilizacija, priređivač je ponekad mijenjao konstrukciju cijeloga stiha, u redak ponešto ubacivao ili pak ispuštao:

1722. Nighdire tachoue: xene ne naydosce
(str. 4)
Oduçi Cesarhcier, vazeti za xenu
(str. 5)
Gidmuseiz sarça, u parsi razluci
(str. 8)
Chladeyu u chomoru, suoimi diuami
(str. 11)
Choggnu yu ponisce yaseyu tepliti
(str. 19)
Pachyoy zapouida, da nu u žreda hodi
(str. 40)
Plachalbi Diamant, cuusi to i mramor
(str. 47)
Chada pridosce tuy, gdi bisce nay blixе
(str. 57)
1841. Al take xenne nighdi nenajdosce;
(str. 4)
Oduçi Czessar uzeti gnu za xenu;
(str. 4)
Krie sarxbu sarza, u parsi razluci
(str. 7)
Staviju u svoj dvor s' svoizim divami,
(str. 11)
U' nutra gniu ponisce i pocесce topliti
(str. 19)

Pachjoj zapovida da u red schnim hodi,
(str. 40)
Plakal bi diamant razbivsci mramore
(str. 47)

U želji da tekst poboljša i da ga približi tadašnjem čitatelju, priređivaču su se potkrale i mnoge pogreške. Naime, na nekim je mjestima stih iz predložka pogrešno shvaćen. Priređivač naprosto nije razumio smisao, pa je u svoje izdanje unosio stihove s neprihvatljivim značenjem koji s predloškom nemaju mnogo veze:

1722. Suacki teg ruchami, suogimi vmisce
Strah Boxgi nadasue, u sarču imisce
(str. 4)
Od chudaye, tchoye, çaye o chgliasehiena
(str. 10)
Barxe donessite çase gi i pie
(str. 11)
Tanac tere pisgni, vitezi cignahu
(str. 13)
Oliua duorchigne, sfachi teg vçasce
(str. 26)
Noue glase Chragliu, prisadsi rechosce
(str. 27)
Pokrise sfa poglia, i grade, i gore
Protiu' gnim aruati, nitchore nemore
(str. 28)
Chud more propusti, po sfih onih chragi
Chacho Istorja, gnegoua uam prau
(str. 34)
Pach Chraglia Castiglie, chrilomse zachloni
Reçe maycha moya, chuammeye poslala
(str. 58)
Nay draxyuriç moyu, na suitu chu imich
Zachonicu do smarti, sbrahim ya hoditi
(str. 59)

Dittich ruche pria, xaç znasce postenye
Touarisca poya, ter vase proschienye
(str. 59)

Ter dobroga glieday, chadi on ulize
Da zamirisc misto, suside i hixe
(str. 59)

1841. Chi teg ruchami svoimi umisce
Dah Boxii nadasve u sarzu imisce
(str. 4)
- Od kudaje, tkoje, od koga odbaçiena,
(str. 10)
- Barxe donessite çasçe s' kimse pie
(str. 11)
- Tanacz tere pirni vitezi çignahu
(str. 13)
- Olivu dvorkigne svaka ter gliubjasce
(str. 25)
- Nove glase Kragliu pridavsci rekosce
(str. 27)
- Pokrisce sva poglia i grade i gore
Protivnikom arvati nikose nemore,
(str. 28)
- Kud more propusti po snih onih kragl
Kako istoria gnegova vam pravi:
(str. 33)
- Pak Kraglia Kastiglie krilomse zakloni:
Reçe Majka moja kammeje poslala
(str. 58)
- Najdraxju riç moju na svitu ki imih;
Zatochiu do smarti s' bradom ja hoditi
(str. 58)
- Dittich ruke pria xaç znasce posctenje,
Gnim ruke pogliubi ter uze proschienje.
(str. 59)

Ter dobroga gledaj kuda on ulize
Da zamirisc misto, suside i blixie.
(str. 59)

Posebno ističem jedan stih u izdanju iz 1722. koji glasi:

I tako louechi, u pustigni ouči
Vodechi za sobom mnoge harte Momçi
(str. 10)

U prvom stihu, u riječi *ouči* očigledno je riječ o tiskarskoj pogrešci. Stih, naime, treba glasiti: *I tako loveći u pustinji lovci*. Logično to proistječe iz konteksta, a i rima zahtijeva takav izbor. Dubrovački izdavač očito nije mnogo razmišljao, pa je navedene stihove priredio ovako:

I tako lovechi u pustigni ovoi
Vodechi za sobom mnoghe harte Momczi
(str. 9)

Nije on čak pazio ni na srok, nego je nepoznato mjesto razriješio posve proizvoljno. Poslije, njegova će se intervencija zadržati, s tim da će priređivač splitskoga izdanja iz 1889. redak stilizirati, pazeći pritom na rimu:

I tako u ovoj pustinji loveći
Momci za sobom mnoge hrte vodeći
(str. 10)

Korigirajući stihove predložka priređivač nije uvijek vodio računa o metričkom uzorku. On tako nije pazio hoće li njegova intervencija narušiti dvanaesterac, pa se ponekad događalo da se u retku pojavi jedan slog manje ili više:

1722. Barunse vzboia, cada çu to rechi
(str. 44)
Poçasce meysobom, one govoriti
(str. 49)

Chragl reče otče moy, ya sam to dobro vim
(str. 53)

Cha da pridisce tuy, gdi bisce nay blix
(str. 57)

1841. Barunse uzboja kada ću rechi
(str. 44)
Poćesce megħiu sobbom one govoriti
(str. 49)
Kragl reče otče moj ja sam to dobro vidim
(str. 53)
Kad navi pridisce tuj gdi bisce nai blix
(str. 56)

Na kraju, spomenuti je još jednu izmjenu, veoma simptomatičnu. Sva ona mjesta gdje se u predlošku spominje hrvatsko ime, priređivač je zamijenio. On, naime, govori o slovinstvu:

1722. Za gne vellu lipost, terdobrotu mnogu
Chu vam stumaćiti haruaschi nemogu
(str. 26)
Za sfoju Chragliću, i prauu gospoyu
Cachouam haruaschi, u pismu sad poyu
(str. 27)

1841. Za gnie vellu lipost ter dobrotu mnogu
Kuvam istomaćiti slovinski nemogu.
(str. 25)
Za svoju Kraglizu i pravu gospoju
Kako vam slovinski u pismu sad poju.
(str. 27)

Kako se moglo vidjeti, priređivač dubrovačkoga izdanja *Života od Olive* često je mijenjao stari predložak. Mijenjao ga je na različitim razinama, nastojeći ga prilagoditi tadašnjoj jezičnoj situaciji. Međutim, u svom poslu on nije bio

1889. Vladike gospoje s *prozorah* gledahu
(str. 13)
Svu noć do rasvita *svitnjaci* gorjahu
(str. 13)
A Olivu sobom skupa *povedoše*
(str. 24)
Digoše *barjake* zastave najedno,
(str. 27)
Kamić na kamenu neću da ostane
Poduminta do sutra neću da osvane.
Zapovid Kraljevu tudje učiniše
Koludar s temeljom ončas razoriše.
(str. 44)
I *ulice* mesti počеше činiti;
(str. 52)
Tad Kralj od Kastilje *barjake* podiže:
Kada vidi Oliva *barjake* Kastilje
(str. 53)

Spominjem da je splitski priređivač ispravio dva metrička odstupanja:

1841. Barunse uzboja kada ču rechi
(str. 44)
Kad navi pridosome tuj gdi bisce nai blixie
(str. 56)
1889. Barun se uzboja kada ču to reći
(str. 42)
Kada brodi pridose gdi biše najbliže
(str. 54)

I u slučaju spjeva *Život od Olive* u pitanju je »zulum prepisivača« koji su, različito razumijevajući kategoriju autorstva, na temelju vlastita osjećaja lijepoga iskrikljavali djela stare hrvatske književnosti.

5. Zaključak

Opis hagiografskog spjeva *Život od Olive* pokazuje kako je riječ o djelu koje u cijelosti nasljeđuje srednjovjekovne poetološke odrednice, ne modificirajući ih gotovo uopće. Tematski, kompozicijski i stilski aspekti spjeva tradicionalni su po svojem podrijetlu i do vremena njegova tiskanja već su mnogo puta varirani, a u međuvremenu već i prevladani renesansnim i baroknim razumijevanjem književnoga čina.

Život od Olive apologija je kršćanskog svjetonazora, u njemu se veliča ustrajna bogoljubnost, Božje milosrđe, u njemu se slavi Blažena Djevica Marija kao zagovornica svakog istinskog vjernika. Birajući i u nas i u drugim europskim književnostima popularnu priču o »djevojci bez ruku«, oblikujući je principom kumulativnog nizanja, sa sveznajućim pripovjedačem koji se upleće u narativni tijek, s plošnim akterima koji nemaju izrazite individualnosti nego su funkcionalno uposleni u dokazivanje jednog pogleda na svijet, s naracijom kao dominantnom tehnikom izlaganja fabularne građe, a bez razvijenih deskriptivnih partija, s kršćanskim motivacijskim sustavom, s čudom koje se apriorno prihvaća i u koje se ne sumnja, s tradicionalnim i veoma oskudnim stilskim sredstvima čija je kompetencija isključivo persuazivna i aksiološka,⁸⁷ spjev nepoznata autora tipičan je predstavnik pučke literature koja je nastavila medievalnu praksu pripovijedanja o sveticama i svecima. To je djelo, dakle, tradicionalno i po svojim tematskim i epskim formalnim osobinama, djelo koje je nastalo izvan glavnih tijekova šesnaestostoljetne i sedamnaestostoljetne književne prakse. Tek dvanaesterac, i to onaj bez dvostruke rime, upozorava na pjesnikovu želju da staru priču ipak umjetnički izloži.

Da je priča o Olivi u nas doista dugo bila omiljeno pučko štivo, svjedoče njezina različita izdanja i varijante, rukopisne i tiskane. Osim izvanestetičke, taj popularni spjev ispunjavao je još jednu zadaću: stihovanje neobične i bizarne fabule s različitim peripetijama ispunjalo je onaj prostor koji je u europskim književnostima zauzimao roman kojega u hrvatskoj književnosti, nakon Zoranićevih *Planina* (Venecija, 1569.), nema sve do polovice 19. stoljeća.⁸⁸ O razlozima iznimne popularnosti spjeva, međutim, ne može se mnogo saznati u našim povijestima književnosti koje su *Život od Olive* potpuno marginalizirale. Budući da ta *historija* nije, kako kaže Marulić, »nikimi izvanjskimi urehami i uglajen'jem i ulizan'jem i razlicih masti čirsan'jem obnajena« i da joj je

religiozno–didaktična funkcija primarna, ona je u znanstvenom svijetu ostala zaboravljena i nepročitana.

A živjela je priča o svetici Olivi u nas najmanje pet stoljeća. Za to dugo vrijeme različiti priređivači mijenjali su venecijansko izdanje, no u namjeri da udovolje čitateljskim potrebama, u najboljoj namjeri dakle, iskrivljivali su predložak, deformirali ga ne samo leksički i metrički nego i smisaono. Različite pogreške dubrovačkog priređivača iz 1841. godine prenosile su se po inerciji i u sva ostala izdanja 19. stoljeća. Unesenim izmjenama pridavale su se nove, tako da je prvotisak za koji danas znamo, a to je onaj iz 1702. godine, uvelike promijenjen. To, dakako, za prošlostoljetne, pa i čitatelje našega stoljeća nije bilo važno, no jest važno književnopovijesnom studiju u kojemu se ispravna slika o nekom autoru, ovdje nepoznatom, i o nekom vremenu može graditi samo na temelju izvornih izdanja.

BILJEŠKE

¹ Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989, str. 158.

² Josip Hamm, »Judita u hrvatskim glagoljskim brevijarima«. *Radovi Staroslavenskog instituta*, 3, Zagreb, 1958, str. 105–201.

³ Josip Bratulić, »Trajanje srednjovjekovnih prikazanijskih tekstova«. *Dani Hvarskog kazališta II*, Književni krug, Split, 1985, str. 65–66.

⁴ Slobodan P. Novak — Josip Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda II*. Logos, Split, 1984, str. 205–210.

⁵ Hrvoje Morović, »Zadarsko prikazanje o Juditi«. *Zadarska revija*, 2, Zadar, 1973, str. 89–124; Mirko Tomasović, »Komedia od Juditi«. *Dani Hvarskog kazališta II*, str. 197–205.

⁶ Slobodan P. Novak — Josip Lisac, nav. dj., str. 205; Marko Marulić, *Drame*. Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1986. Predgovor: Slobodan P. Novak, »Dramski rad Marka Marulića«, str. 61–62.

⁷ Tomo Matić, »Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestoga vijeka«. *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 27, Zagreb, 1956, str. 87–119. Vidjeti još: Stanislav Marijanović, »O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća«. *Dani Hvarskog kazališta V*, Čakavski sabor, Split, 1978, str. 374–399; Pavao

Pavličić, »Slavonska Judita i književna tradicija«. *Dani Hvarskog kazališta XXI*, Književni krug, Split, 1995, str. 224–241.

⁸ Marko Marulić — Tonko Maroević, »Judita«. *Mogućnosti*, XXXI, 12, Split, 1984, str. 939–975.

⁹ Hrvoje Morović, »Hvarsko prikazanje o Suzani«. *Mogućnosti*, 7, 1973, str. 729–746.

¹⁰ Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Matica hrvatska, Zagreb, 1994, str. 45–46.

¹¹ Ivanka Petrović, »Bogorodičina čudesa u Ivančičevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st.« *Radovi Staroslavenskog instituta*, 7, 1972, osobito str. 152–15, 184–191.

¹² Pretisak: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 1995, str. 104–111.

¹³ Josef Karásek, *Dubrovačke legende*. Prag, 1913, str. 160–167. Karásekova je knjiga pretiskom objelodanjena 1996. godine u nakladi »Dore Krupičeve« iz Zagreba.

¹⁴ Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC-8*-166.

¹⁵ Josip Bratulić, »Faust Vrančić, književnik i hagiograf«. U: Faust Vrančić, *Život nikoliko izabranih divić*, str. 131.

¹⁶ Vatroslav Jagić, »Ogledi stare hrvatske proze«. *Starine*, I, Zagreb, 1869, str. 216–236.

¹⁷ Vid Vuletić–Vukasović, *Čakavske starinske pjesme na čast svetiem i sveticama Božjim*. Zadar, 1880, str. 22–30.

¹⁸ Petar Lucić, *Vartal*. Književni krug, Split, 1990, str. 597–615. Da se iza Koriolanovićeve imena krije Petar Cipiko utvrdio je Nikica Kolumbić koji je *Vartal* priredio. Vidi posebno str. 810–811.

¹⁹ *Cvit svetih to jest život svetih*, Mleci 1702. (treće izdanje), str. 231–233. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC-8*-83.

²⁰ *Perivoj od djevstva ili životi od djevica*, Venecija, 1628, str. 165–180. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC-16*-155.

²¹ *Život svete Katarine*, Mleci, 1709. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, R 735; Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC-16*-71.

²² *Cvit razlika mirisa duhovnoga*, Mleci, 1726, str. 289–295. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC-8*-82.

²³ Rudolf Strohal, *Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama*. Zagreb, 1916, str. 41–42. Osamdeset osmeraca od koliko se sastoji ta pjesma Kraljić je preuzeo iz Babićeva *Cvita*.

²⁴ *Duhovno nemoj se zaboravit od mene iliti knjižica molitvena koja se zove Put nebeski*, Budim, 1746, str. 546–556, 557. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIE-8*-184.

²⁵ *Cvet sveteh ali življenje i čini svetcev*, IV, Beč, 1761, str. 454–468. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIID-8*-182.

²⁶ *Od svakoga po malo iliti kratko ispisanje života, mučeništva i slave pravih i svetih prijatelja Božjih*, Pešta, 1764, str. 440–454. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIE–8*–29; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, R 983.

²⁷ *Život svete Katarine djevice i mučenice* opjevan prostim pučkim stihom od N. Batistića, Zadar, 1910.

²⁸ Punu redakciju priče o Josipu iz toga zbornika izdao je Josip Bratulić: *Apokrif o prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti*. Radovi Staroslavenskog instituta, 7, 1972, str. 78–106.

²⁹ »Libro od mnogijeh razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520.« Izdao Milan Rešetar. *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, knjiga XV, Sr. Karlovci, 1926, str. 37–40.

³⁰ Antun Djamić, »Dva problema iz stare hrvatske književnosti«. *Građa*, XVIII, 1950, str. 173.

³¹ *Građa*, VIII, 1912, str. 243–304.

³² Slobodan P. Novak, *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*. Čakavski sabor, Split, 1977, str. 99.

³³ Matija Valjavec, »Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka«. *Stari pisci hrvatski*, knjiga XX, JAZU, Zagreb, 1893, str. 312–341.

³⁴ Josip Bratulić, *Apokrif o prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti*, str. 51–54.

³⁵ Slobodan P. Novak, »Pietro Metastasio u hrvatskoj dramskoj književnosti 18. stoljeća«. *Dani Hvarskog kazališta V*, str. 443–446. Rukopis s Gledevim prepjevima čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod signaturom I c 7. Naslov je rukopisa: *Smart Abella / Posvetilisce Isaka / i / Jozef Sposnani / Is Latinskog mjerno romona jesika / u pjetonomjerni Slovinski jesik istomacen / Djella Priklognjena / Glijubiteglim / Jesika Slovinskoga / God MDCCLVI. Jozef spoznani* nalazi se na str. 85–124.

³⁶ Rukopis tog djela čuva se među raritetima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R–3134.

³⁷ *Josip poznan od svoje braće*, Osijek, 1791. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIE–8*–222; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, R 774.

³⁸ »Istoria od svetoga Ivana Zlatousnika«. U: *Libro od mnogijeh razloga*, str. 61–65; Stjepan Ivšić, »Iz hrvatske glagoljske knjige«. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XI, 1–2, Beograd, 1931, str. 59–82; Stjepan Ivšić, »Legenda o Ivanu Zlatoustom u Habelićevu 'Zrcalu Marijanskom'«. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XVIII, 1–2, 1938, str. 13–22; Franjo Fancev, »Hrvatska legenda o Ivanu Zlatoustom u stihovima«. *Građa*, XIII, 1938, str. 213–226; Josip Aranza, »Ulomak pjesme Božičevića Splićanina o Ivanu Zlatoustom«. *Građa*, 18, 1950, str. 207–213; Dušan Berić, *Nepoznati splitski književnik Božić Božičević*. Izdanje Muzeja grada Splita, svezak 9, Split, 1962, str. 33–42.

³⁹ Vesna Badurina–Stipčević, *Hrvatskoglagojska legenda o svetom Pavlu Pustinjaku*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1992.

⁴⁰ Hrvoje Morović, »Legenda o Aleksiju u staroj hrvatskoj književnosti«. *Građa*, 29, 1968, str. 433–479; Biserka Grabar, »Izvori nekih hrvatskoglagojskih legenda«. *Zbornik za slavistiku*, 13, Novi Sad, 1977, str. 100–102; Biserka Grabar, »Legenda o sv. Aleksiju u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti«. *Slovo*, 27, Zagreb, 1977, str. 61–84; Biserka Grabar, »Još jedna glagojska verzija legende o sv. Aleksiju«. *Slovo*, 32–33, 1982–1983, str. 85–102.

⁴¹ Biserka Grabar, *Izvori nekih hrvatskoglagojskih legenda*, str. 96. Sačuvani dijelovi iz *Pazinskih fragmenata* tiskani su u Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 1, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, str. 252–255. Osim te verzije treba spomenuti još jednu hrvatskoglagojsku koju je otkrio Janez Zor u Kaptolskom arhivu u Novom Mestu. O tome vidjeti u radu Ivanke Petrović, »Hrvatski srednjovjekovni legendariji«. *Croatica–Slavica–Indoeuropaea*, VIII, Beč, 1990, str. 185.

⁴² Mleci, 1628, str. 313–316. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIC–8*–58a.

⁴³ Olga Šojat, »Cvet sveteh« Hilariona Gašparotija (1714–1762). *Croatica*, 20–21, Zagreb, 1984, osobito str. 62–67.

⁴⁴ Srpska kraljevska akademija, knjiga 23, Beograd, posebna izdanja, 1905, str. 10–20.

⁴⁵ Vidjeti rad Franje Galinca »Prilozi za motiv 'nesretna i gonjena djevojka' u hrvatskoj kajkavskoj književnosti XVIII. stoljeća«. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, XXX, 2, Zagreb, 1936, str. 1–16.

⁴⁶ Ante Šimčik, »'Oliva', izvor pjesme broj 1 u Erlangenskom rukopisu«. *Slavia*, VIII, 4, Prag, 1930, str. 771–774. Na taj je Šimčikov tekst pet godina poslije reagirao Popović, iznova tvrdeći da je upravo Ivanović napisao spjev o Olivi: »Krsto Ivanović pisac 'Olive'«. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 15, 1–2, 1935, str. 201–202.

⁴⁷ Frano Kulušić, »Pripovijetka o djevojci bez ruku u našoj literaturi«. *Srd*, VI, Dubrovnik, 1907, str. 978–985; Dragan Plamenac, »Budvanin Krsto Ivanović, jedno istaknuto lice mletačkog umjetničkog života u 17. vijeku«. *Novo doba*, Split, god. XVIII, Uskrs, 12. april 1936, broj 86, str. 9–10; Don Anton Milošević, »Glasoviti Budvanin Krsto Ivanović«. *Stvaranje*, VI, 9, Cetinje, 1951, str. 566–570; Ivan Mužić, »Udio Budvanina Ivanovića u razvoju opere«. *Slobodna Dalmacija*, Split, 2833, 20. 3. 1954.

⁴⁸ »Motiv Olive u starijoj hrvatskoj književnosti«. *Građa*, 21, 1951, str. 143–157.

⁴⁹ Dušan Berić, *Književna djelatnost Budvanina Krste Ivanovića. U: Iz književne prošlosti Dalmacije*, Matica hrvatska, Split, 1956, str. 90. Inače, navedene dokaze Berić je iznio već 1951. u tekstu *Nekoliko bilježaka o Budvaninu Krstu Ivanoviću*. *Stvaranje*, VI, 12, str. 754–757. Reagirajući na netočnosti iznesene u članku Ivana Mužića, autor

je svoju argumentaciju ponovio i nekoliko godina poslije: *Još o Budvaninu Krstu Ivanoviću*. Slobodna Dalmacija, 2836, 24. 3. 1954.

⁵⁰ Zbirka rijetkosti bilježi taj primjerak kao primjerak b. Inače je defektan.

⁵¹ I kod navođenja godine, griješilo se. Ivan Kukuljević Sakcinski navodi 1712. godinu (*Bibliografija hrvatska*, Zagreb, 1860, str. 115). Isto čini i Šime Ljubić: *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II*, Rijeka, 1869, str. 405. Poslije, tu su godinu preuzeli Pavle Popović (on je navodi prema Kukuljeviću, iako zna da u Zagrebu postoji izdanje iz 1722., nav. dj., str. 11), Frano Kulušić (nav. dj., str. 978), Dragan Plamenac (nav. dj., str. 10), Anton Milošević (nav. dj., str. 570), Ivan Mužić (nav. dj.). Tomo Matić taj problem jednostavno rješava: u Kukuljevića se pojavila tiskarska pogreška! To je još jedan primjer kako slagarske greške, a pod okriljem autoriteta kakav je Kukuljevićev, postaju književne činjenice.

⁵² Knjigu nisam uspio pronaći, pa njezin naslov navodim prema studiji Pavla Popovića, str. 11.

⁵³ To se izdanje u studijama o Olivi do sada uopće nije spominjalo. Zahvaljujem kolegici Divni Mrdeži Antonini koja mi je pribavila fotokopiju.

⁵⁴ str. 158–219.

⁵⁵ Tomo Matić, nav. dj., str. 149–152.

⁵⁶ Rudolf Strohal, *Mirakuli ili čudesa*. Svezak I, Zagreb, 1917. Spomenuta priča nalazi se na str. 15–20.

⁵⁷ Ivanka Petrović, »Marijini mirakuli i zapadnoevropski srednji vijek«. *Radovi Staroslavenskog instituta*, 8, 1977, str. 129. Mirakul je, inače, donesen na str. 137–141. Isti je tekst tiskan i u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, str. 235–241.

⁵⁸ Različite varijante priče o »nesretnoj i progonjenoj djevojci« koja se nekada naziva Genoveva, a nekada Hildegarda ovdje ne razmatram.

⁵⁹ Napomenuti je da Franjo Fancev bilježi da je Knezovićev spjev objelodanjen 1760. Nije tu riječ o nekoj nepoznatoj verziji, već je Fancev godinu prepisao iz uvoda spjevu (*U Kalacsi Dneva 8. Octobra Miseca. Godine MDCCLX.*), što znači da je posjedovao knjigu bez naslovne stranice. Vidjeti rad »Hrvatske varijante motiva u pjesmama Erlangenskoga rukopisa«. *Nastavni vjesnik*, 39, Zagreb, 1930–1931, str. 35.

⁶⁰ Tomo Matić, nav. dj., str. 146.

⁶¹ Zanimljivo je navesti svjedočanstvo pučkog pjesnika Nike Batistića, ne osobito pozitivno doduše, o popularnosti spjeva o Olivi u 19. stoljeću: »Još i danas za prosti puk više vrijede nesgrapni život s. Olive i Kačićeva **Korabljica** nego sva djela Nalješkovića, Držića, Vetranića, Čubranića i ostalih ljubavnih pjesnika.« *Život svete Lucije djevice i mučenice* opjevan prostim pučkim stihom od N. Batistića. Zadar, Nagragj. tiskarna Vitaliani & sinovi, 1896, str. 4.

⁶² Divna Zečević, »Pučka književnost«. *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 1, Liber, Mladost, Zagreb, 1978, str. 394. Autorica spominje i dvanaesteračku pjesmu o Olivi koju je 20. studenoga 1953. Olinko Delorko čuo na otoku Cresu. Vidjeti njegove

zapise *Narodne pjesme s otoka Cresa, Lošinja, Vele Srakane i Suska*. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, sign. 132, br. 70. Ovom se prigodom zahvaljujem dr. Divni Zečević čijom sam dobrotom pjesmu i sâm mogao pročitati.

⁶³ Treba istaknuti da je ta promjena karakteristična za Dubrovnik, dok u kontinentalnoj Hrvatskoj dvanaesterac još uvijek ima status aktualnog umjetničkog stiha.

⁶⁴ Svaki je hagiografski spjev ipak pomalo alegorija, jer govoreći o spasu jedne duše govori zapravo o spasu svake duše.

⁶⁵ Dunja Fališevac, *Hrvatska srednjovjekovna proza*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1980, str. 97–98.

⁶⁶ Dunja Fališevac, nav. dj., str. 113–118.

⁶⁷ Izdanja iz 1702. i 1722. godine su identična. U radu se koristim izdanjem iz 1722. Tiskarske greške, kojih je spjev inače prepun, ispravljam.

⁶⁸ O polisindetu kao sintaktičko-stilskom sredstvu u srednjovjekovnim tekstovima vidjeti sljedeće studije: Eduard Hercigonja, »Iz radova na istraživanju stilematike i sintakse glagoljaške neliturgijske proze 15. stoljeća«. U: *Nad iskonom hrvatske knjige*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983, osobito str. 410–412; Dunja Fališevac, nav. dj., str. 100–101.

⁶⁹ Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 1, str. 237.

⁷⁰ O nagradama koje slijede onima koji žive po kršćanskim pravilima govori Divna Zečević u knjizi *Strah Božji*. Izdavački centar Otvorenog sveučilišta Osijek, Osijek, 1993.

⁷¹ Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Matica hrvatska, Zagreb, 1971, str. 168–170.

⁷² O tome više vidjeti u knjizi Divne Zečević, *Strah Božji*.

⁷³ O tome je instruktivno pisala Andrea Zlatar u knjizi *Istinito, lažno, izmišljeno*. Oglеди o fikcionalnosti. Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1989, osobito str. 43–59.

⁷⁴ Govoreći o spjevu *Život svetoga Eustakije* (Osijek, 1795.) Divna Zečević kratko se osvrnula i na nekadašnje uvjete čitanja koje treba respektirati i kada je *Život od Olive* u pitanju: »Činjenica da se nije čitalo svakodnevno nego u određenim prigodama odmora i praznika objašnjava karakter i pojavu Turkovičeva 'Xivota Svetoga Eustachie'«. «*Pučka književnost*, str. 473.

⁷⁵ Dunja Fališevac, nav. dj., str. 110–112.

⁷⁶ Vidjeti o tome studiju Zlatka Posavca »Estetika srednjega vijeka«. U: *Estetika u Hrvata*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1986, str. 11–58.

⁷⁷ Nav. dj., osobito str. 17 i 45.

⁷⁸ O tome opširno govori Divna Zečević u knjizi *Pučka književnost*, str. 407–415.

⁷⁹ Divna Zečević, nav. dj., str. 401.

⁸⁰ Divna Zečević, nav. dj., str. 431.

⁸¹ O tome vidjeti u knjizi Zlatka Vinca *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978, str. 195–270.

⁸² Primijetiti je, međutim, i stare greške u novom izdanju, recimo onu na stranici 15 (*vechiekat*; treba: *vechiekrat*).

⁸³ Leksem *jati* (uzeti, uhvatiti, početi) dosljedno je mijenjan.

⁸⁴ Ni ovdje priređivač nije dosljedan. Na str. 41 on *ponistru* iz predlošku neće promijeniti u *funjestru*.

⁸⁵ Riječ *moremo* nije kontinuirano mijenjana u spjevu. Prevladava leksem *možemo*, no susreće se i *moremo*.

⁸⁶ Zanimljiva je sudbina stiha koji u izdanju iz 1722. glasi: »Chragl pride *suitezi* izloua od izuan« (str. 12). Dubrovačkom se priređivaču potkrala pogreška, pa u njega stih izgleda ovako: »Kragl pride *svetizim* izlova od izvan,« (str. 12). Splitski priređivač ne samo da neće uočiti slagarsku pogrešku, on neće razumjeti smisao stiha uopće: »Kralj pride *sve tizim* iz lova od izvan,« (str. 12).

⁸⁷ O različitim funkcijama koje retoričke figure preuzimaju u narativnom tekstu u stihu opširno piše Dunja Fališevac u radu *Figura u epu (Na primjeru Marulićeve Judite)*. U: *Tropi i figure*, uredile Živa Benčić i Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1995, str. 399–425.

⁸⁸ Krešimir Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Znanje, Zagreb, 1994, osobito str. 41–47.